

А.В. ФУРСА
Інститут цукрових буряків УААН

МЕХАНІЗМ ВІЛЬНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ І ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ВИРОБНИЦТВА ЦУКРОСИРОВИНИ ТА ЦУКРУ В РИНКОВИХ УМОВАХ

Розглянуто питання ціноутворення і державної підтримки буряковиробників у ринкових умовах. Вказано на особливості ефективного застосування цінових, податкових, фінансово-кредитних, митних та бюджетних стимулів.

Вступ. За роки ринкового реформування різко загострилися відносини між буряковиробниками, переробниками цукрових буряків і оптовою торгівлею цукром. Монополія одних по відношенню до інших призвела до несправедливого розподілу доходів від реалізації кінцевої продукції. Частка виробників в оптово-відпускній і роздрібній ціні цукру значно зменшилася. Дану ситуацію необхідно переломити економічними підйомами. Зокрема, удосконаленням системи ціноутворення, державним регулюванням цін та бюджетною підтримкою галузі, яка існує майже у всіх бурякосійних країнах світу.

Передусім необхідно привести у відповідність з чинним законодавством типовий договір, який укладається між товаровиробниками сировини та переробним підприємством та повністю ліквідувати давальницьку схему і перейти до грошових відносин за реалізацію цукрових буряків для виробництва цукру за квотою "А" (для внутрішнього ринку). Для цього необхідно розробити механізм реалізації мінімальної ціни при розрахунках.

В Україні, починаючи з 2000 р., визначення розміру мінімальних цін на цукрові буряки та цукор проводяться з урахуванням середньої загальнонаціональної собівартості виробництва відповідних видів продукції. При цьому в розрахунках використовуються нормативи забезпечення матеріально-технічними ресурсами на 1 т продукції (органічні та мінеральні добрива, засоби захисту рослин та ін.), ринкові оптово-відпускні ціни, мінімальна врожайність (23 т/га цукрових буряків) з урахуванням базисної цукристості, а також норма витрат сировини (8,4 т) для одержання 1 т цукру. У 2004 р., порушуючи (у черговий раз) п. 2 ст. 6 зазначеного Закону України, Кабінет Міністрів залишає мінімальні ціни на цукрові буряки та цукор на рівні попередніх чотирьох років (постанова Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2004 р. "Деякі питання державного регулювання виробництва і реалізації цукру"). Мінімальні ціни на цукрові буряки і цукор мають покривати витрати їх виробників. Проте нині собівартість виробництва 1 т відповідних видів продукції є дуже строкатою і на більш як половині

підприємств не покривається реалізаційною ціною (здебільшого вона є мінімальною). Звідси виходить: через діючий механізм визначення мінімальних цін виникає загроза тиску на оптово-відпускні ціни цукру й цукровмісних продуктів на споживчому ринку (як правило, з початком цукроваріння вони знижуються, а з нового року починається їх поступове зростання).

Слід підкреслити, що ціна практично не відіграє роль регулятора виробництва, при якому мають враховуватись попит і пропозиція й інші важливі фактори ринкової економіки.

У ринковій економіці ціни формуються в напрямку - від роздрібною ціни кінцевого продукту до собівартості виробництва сировини [1]. Звідси випливає, що необхідно перейти від затратної моделі виробництва до протизатратної. Також слід створити умови для формування моделі закону цін ринкової рівноваги.

Існує кілька законів формування ринкової ціни:

- закон вартості - затрати живої та уречовленої праці в товарі повинні відшкодовуватися ціною, яка дозволить здійснювати відтворювальний процес виробництва;

- закон цінової рівноваги: - попит врівноважується пропозицією товарів і навпаки;

- закон попиту - за рівних умов за низькою ціною вдається продати більше товарів, ніж за високою;

- закон пропозиції - пропонується більше товарів за високою і менше за низькою ціною.

З огляду на це, авторами розроблено механізм вільного ціноутворення, який дозволяє визначати мінімальну ціну 1 т цукрових буряків базисної цукристості в ринкових умовах [2].

Суб'єкти господарювання мають працювати в рівних економічних умовах. Однак з прийняттям постанови Кабінету Міністрів України "Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру" (від 25 грудня 2002 р.) з 1 вересня 2003 р. на цукрові буряки, що поставлялися на цукрові заводи в межах квоти "А", встановлено два рівні мінімальних цін: для юридичних осіб-платників податку на додану вартість (ПДВ) - 165 грн., і для осіб, які не зареєстровані платниками ПДВ (особисті селянські господарства), - 137,5 грн., що є на 20% нижчим. Таким чином, для перших було збільшено прибуток (на додатну різницю між ПДВ, який надходить на спеціальний рахунок від реалізації цукрових буряків, і ПДВ, сплаченим за придбані матеріальні ресурси виробничого призначення з наступним цільовим використанням даних коштів) і підвищено реалізаційну ціну (на суму зазначених пільг з ПДВ) на придбані матеріальні ресурси та послуги, які включають ПДВ, що змусить особисті селянські господарства спрямувати свої зусилля в тіньову економіку (внаслідок чого реалізація цукрових буряків відбуватиметься через юридичних осіб-платників ПДВ). Крім того, у подальшому це може призвести до скорочення виробництва цукрових буряків в особистих селянських господарствах.

Необхідно також внести зміни до чинного законодавства стосовно ПДВ з цукру, виробленого з цукрових буряків, що реалізуються незареєстрованими платниками ПДВ, при його реалізації цукровими заводами або ввести дотації їм з державного бюджету. Для успішного функціонування буряковиробників слід також запровадити диференційовані строки відшкодування ПДВ протягом року та спрощений механізм як розрахунків відшкодувань, так і обліку звітності [3].

Одним з найперспективніших шляхів виведення цукробурякового підкомплексу з кризового стану є дотримання галузями еквівалентного обміну продукції та підтримання доходів буряковиробників на належному рівні. Галузі першої та третьої сфер АПК, використовуючи своє монопольне становище, диктують умови, що не забезпечують перспективного розвитку виробництва цукрових буряків.

Протягом 1991-2002 рр. внаслідок істотного коливання цін на промислову продукцію і цін реалізації продукції буряковиробниками порушився їх паритет, ціни на продукцію галузей першої сфери АПК зросли порівняно з цінами реалізації цукрових буряків у 3,2 раза. Більше того у 1991-2002 рр. темпи зростання цін на цукор-пісок для його виробників (підприємств третьої сфери) перевищували темпи зростання цін реалізації цукрових буряків у 2,3 раза.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновки: по-перше, внаслідок диспаритету цін буряковиробники зазнали великих фінансових втрат, компенсувати які практично неможливо; по-друге, негативний вплив цього фактора не усунено, він продовжує свою руйнівну дію.

За розрахунками науковців Інституту аграрної економіки УААН, втрати сільськогосподарських підприємств від цінового диспаритету за 1991-1998 рр. досягли майже 95,5 млрд.грн. [4]. Враховуючи це, сільському господарству треба надавати дотації протягом 10 років від 10 до 12 млрд. грн. щороку, з них майже 0,5 млрд. грн. - на розвиток галузі буряківництва (за підрахунками авторів).

Не менш важливим є створення умов, за яких буряковиробник мав би можливість залучати пільгові кредитні ресурси для здійснення своєї господарської діяльності. Дієвість відтворювального процесу вимагає раціонального співвідношення між власними і залученими коштами. У розвинутих країнах світу 70% фінансового забезпечення виробництва цукрових буряків припадає на банківські кредити. Обсяг кредитного портфеля банків України у 2003 р. становив понад 73 млрд. грн. [5]. Звідси випливає, що для аграрного сектора на рік необхідно виділяти понад 15% кредитів портфеля банків, з них мінімум 10% - на розвиток галузі буряківництва. Пільговими короткостроковими кредитами банків бурякосіючі підприємства забезпечуються лише на 15-20%. Високий рівень збитковості виробництва цукрових буряків зробив його не привабливим для кредитування. Нині рівень заборгованості сільськогосподарських товаровиробників (сюди ж входять буряковиробники) перевищує 15 млрд. грн.

Проведені дослідження також показують, що не всі бурякосіючі підприємства вчасно і в достатній кількості одержують пільгові кредити, а це негативно впливає на їх фінансове становище. Удосконалений механізм пільгового кредитування передбачає часткове покриття процентів за кредитами комерційних банків за рахунок бюджету. Завдяки запровадженому механізму у 2000 р. пільговими кредитами скористалися понад 4 тис. сільгоспдприємств, у 2001 р. - 11,4 тис., у 2002 р. - 8,2 тис. Ними було залучено на пільгових умовах, відповідно, 0,8 млрд. грн., 2,6 млрд. і 2,2 млрд. грн. кредитних ресурсів. Майже таку саму суму, як у 2002 р. було залучено і у 2003-2004 рр.

Дана форма кредитування забезпечила певні зрушення в розвитку галузі буряківництва. Проте умови такого кредитування буряковиробників є жорсткими: по-перше, недостатність та несвочасність фінансування пільговими кредитами; по-друге, відмова в наданні кредитів збитковим бурякосіючим підприємствам навіть за наявності застави; по-третє, строки погашення більшості наданих кредитів не перевищують року. Все це підриває довіру селян до політики реформування сільського господарства, у тому числі й галузі буряківництва як пріоритетної галузі народного господарства.

Світовий досвід розвинутих країн та власна практика дореформеного періоду показують необхідність відновлення страхування врожаю цукрових буряків, яке має відбуватися відповідно до Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про страхування" (від 4 жовтня 2001 р.), але на практиці не здійснюється з цілого ряду об'єктивних і суб'єктивних причин.

Необхідно, щоб державні інституції виробили умови страхування, які б забезпечували ефективність страхової політики буряковиробникам, за рахунок Державного бюджету доцільно надавати страхові субсидії щодо страхування врожаю сільськогосподарських культур у цілому і цукрових буряків зокрема в розмірі не менше за 50% страхового платежу.

Одним з проблемних питань є встановлення тарифної квоти на ввезення в Україну цукру-сирцю. Установлення такої щорічної квоти в обсязі 200 тис. т з поступовим її зростанням до 260 тис. т з метою прискорення вступу до СОТ негативно позначиться на цукровій галузі України, не сприятиме розширенню посівів цукрових буряків, знижуватиме ціни на цукор з коренеплодів, збільшить кількість банкрутів у бурякоцукровому підкомплексі. У зв'язку із зростанням нерегульованого імпорту, починаючи з 1998 р. кожного наступного року відбувається значне падіння обсягів виробництва цукрових буряків та цукру, йде руйнація власного цукробурякового виробництва. Тростинний цукор-сирець, білий цукор-пісок та цукровий сироп, у тому числі ароматизований, слід завозити на територію України лише у разі форс-мажорних обставин, коли власне виробництво цукру з цукрових буряків (з урахуванням перехідних запасів) не забезпечує потреб внутрішнього ринку. Для цього необхідно внести зміни до Закону України "Про митний тариф", передбачивши пільгову ставку на рівні 90-100 євро за 1 т тростинного цукру-сирцю і 110-120 євро - за 1 т

білого цукру. Слід завжди пам'ятати, що імпорт цукру підриває продовольчу безпеку держави.

В умовах становлення ринку аграрний сектор у цілому і галузь буряківництва, зокрема, не можуть нормально функціонувати без серйозної та систематичної державної підтримки.

Аналіз еквівалента продуктивних субвенцій (ЕПС - відношення всіх видів субсидій (підтримки, допомоги) до вартості реалізованої продукції) у розрізі окремих видів продукції у 1999 р. показує: у всіх країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) найбільшою мірою дотуються молоко, цукор і пшениця - відповідно, 57%, 56 і 48% [6].

Варто зазначити, що в Україні рівень субсидій сільському господарству є набагато нижчим, ніж у країнах-членах ОЕСР. У 1999 р. видатки в зведеному бюджеті України на такі цілі становили близько 0,2% ВВП (приблизно - така частка була і в наступні роки), тоді як у Польщі та Швейцарії - 2,4%, в Угорщині - 2,2, у Чехії - 1,9, у країнах ЄС - 1,5, у США - 1, в Австралії та Новій Зеландії - 0,4, у країнах-членах ОЕСР - у середньому 1,4% (табл.). У розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь субсидії становили у Швейцарії - 3102 дол., у країнах ЄС - 831, у Чехії - 215, у Польщі - 178, в Угорщині - 145, у США - 129, в ОЕСР у середньому - 218 дол. Україна ж наближається в цьому напрямі до середнього показника таких південних країн, як Австралія та Нова Зеландія (3 та 7 дол.).

Враховуючи досвід регуляторної політики, насамперед країн Західної Європи, США та Японії, авторами розроблено модель можливого субсидування галузі буряківництва в Україні [7].

В основу моделі покладено принцип, що використовується в країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), який враховує природно-кліматичні, організаційно-економічні та технологічні чинники. В розрахунках для України внесені відповідні показники, що відповідають умовам вітчизняного виробництва.

Розмір субсидії у розрахунку на 1 тону виробленого цукру становить 263,33 грн.

Здійснення запропонованих заходів послабило б кризові явища у взаємовідносинах між учасниками цукробурякового виробництва, активізувало б їх діяльність, сприяло створенню нових ринкових механізмів та елементів ринкової інфраструктури і, зрештою, поліпшило б життєдіяльність галузі.

Таблиця

Коефіцієнт номінальної дотації (CNSP) товаровиробника, субсидії в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь (PSE/га) та частка всіх трансфертів у ВВП у країнах ОЕСР*

Країни	Показники	1986-1988 рр.	1997-1999 рр.	1997 р.	1998 р.	1999 р.
Чехія	CNSP	2,48	1,23	1,10	1,26	1,33
	PSE / га, дол.	10,63	169	86	205	215
	Частка усіх трансфертів у ВВП, %		1,5	0,9	1,7	1,9
Угорщина	CNSP	1,65	1,16	1,08	1,15	1,24
	PSE / га, дол.	463	107	64	112	145
	Частка усіх трансфертів у ВВП, %		1,7	1,1	1,8	2,2
Польща	CNSP	1,41	1,30	1,28	1,30	1,33
	PSE / га, дол.	209	190	189	203	178
	Частка усіх трансфертів у ВВП, %		2,6	2,8	2,7	2,4
Країни ЄС	CNSP	1,79	1,79	1,61	1,82	1,95
	PSE / га, дол.	707	845	815	890	831
	Частка усіх трансфертів у ВВП, %	2,6	1,5	1,5	1,6	1,5
Швейцарія	CNSP	3,67	3,24	3,06	3,30	3,36
	PSE / га, дол.	3195	3134	3103	3196	3102
	Частка усіх трансфертів у ВВП, %	3,8	2,4	2,4	2,4	2,4
США	CNSP	1,34	1,25	1,16	1,28	1,32
	PSE / га, дол.	98	106	73	116	129
	Частка усіх трансфертів у ВВП, %	1,4	1,0	0,9	1,0	1,0
Австралія	CNSP	1,09	1,07	1,08	1,07	1,07
	PSE / га, дол.	3	3	3	3	3
	Частка усіх трансфертів у ВВП, %	0,8	0,5	0,5	0,5	0,4
Нова Зеландія	CNSP	1,13	1,02	1,02	1,01	1,02
	PSE / га, дол.	34	7	10	6	7
	Частка усіх трансфертів у ВВП, %	1,9	0,4	0,4	0,3	0,4
у середньому по ОЕСР	CNSP	1,67	1,56	1,45	1,57	1,66
	PSE / га, дол.	187	205	189	209	218
	Частка усіх трансфертів у ВВП, %	2,3	1,4	1,4	1,5	1,4

Примітка. Джерело: Финансовая поддержка агропроизводства. // Экономика сельского хозяйства России. - 2002. - №2. - С. 35.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шпичак О.М. Проблеми ціноутворення в АПК // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. У чотирьох частинах. Частина 4. / За ред. П.Т. Саблука. - К.: ІАЕ. - 2001. - С. 4-9.

2. Фурса А.В. Ціноутворення на цукросировину в умовах формування ринкових відносин // Економіка АПК. - 2000. - № 7. - С. 87-89.
3. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / Дем'яненко М.Я., Алексійчук В.М., Борщ А.Г. та ін. / За ред. М.Я. Дем'яненка. - К.: ІАЕ УААН, 2002. - 645 с.
4. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України: Наук. доповідь / За ред. академіка НАНУ і УААН І.І. Лукінова, академіка УААН П.Т. Саблука // Економіка АПК. - 2000. - № 8. - С. 35.
5. Послання президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році". - К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2004. - 472 с.
6. Немного статистики // Экономика сельского хозяйства России. - 2001. - № 5. - С. 42.
7. Фурса А. Державне регулювання цукробурякового підкомплексу в умовах ринкових відносин // Економіка України. - 2004. - № 10. - С. 58-66.

Аннотация

УДК 633.63:631.171

Механизм вольного ценообразования и государственной поддержки производства сахарной свеклы и сахара в рыночных условиях

А.В. Фурса

Рассмотрены вопросы ценообразования и государственной поддержки свеклопроизводителей в рыночных условиях. Указано на особенности эффективного применения ценовых, налоговых, финансово-кредитных, пошлинных и бюджетных стимулов.

Annotation

UDC 633.63:631.171

Mechanism of free price formation and state support to the production of sugar beet and sugar under market conditions

A. Fursa

Problems of price formation and state support to sugar beet growers under market conditions are considered. Peculiarities of efficient using of price, tax, financial-credit, customs and budget stimuli are pointed out.